

FRA MARTIN SOPTA

(1891.-1945.)¹

Jedan od 66 hercegovačkih franjevaca koje su tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća ubili partizani bio je fra Martin Sopta, dugogodišnji profesor u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu i Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru - vrsan matematičar i filozof, čovjek široka duha koji je u sjećanju svojih učenika ostao poznat ponajprije po svojem enciklopedijskom znanju, a onda i po svojoj šaljivoj naravi. O njemu se pripovijeda da je zapravo bio prilično sklon socijalizmu i nimalo sklon fašizmu i nacizmu - pa izgleda potpuni apsurd da su ga ubili "njegovi", komunistički partizani, i to uskoro pošto su preuzeli vlast u Hercegovini, u veljači 1945., u istome mjesecu kada su hercegovački franjevci doživjeli najveću tragediju uopće u povijesti franjevačkog pokreta na našim prostorima: u tome mjesecu pobijeni su i brojni drugi, na Širokom Brijegu i Mostaru, kao i na drugim mjestima: ukupno 45 mučenika od 66 sveukupno ubijenih u ratu i poraću!²

Za fra Martinov grob donedavno se nije znalo. Konačno je njegovo tijelo 2010. godine ekshumirano iz masovne grobnice u Ljubuškom, te potom početkom 2013. godine i identificirano na Patologiji u Kliničkom bolničkom centru u Splitu. To je i temeljni razlog da ovdje nastojim donijeti njegov iscrpan životopis - koliko je to moguće na temelju sačuvane građe.

Djetinjstvo i školovanje

Fra Martin je rođen u Dužicama, župa Rasno, 15. veljače 1891. Kršten je su-tradan u rašnjanskoj crkvi. Krstio ga je župnik fra Alojzije Lujo Radoš i dao mu

---

1 Članak je izvorno objavljen u *Stopama pobijenih*, br. 11 (2013.), str. 45-59. Ovdje dopunjen i preuređen.

2 Usp. Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2011., str. 523, 525-526.

ime Franjo. Roditelji su mu bili Martin³ i Ruža rođ. Pinjuh (s Čerigaja), a krsni kum Ilija Sopta iz Dužica. Krizman je kad mu je bilo samo 6 i pol godina, 5. studenog 1897. u Rasnu; krizmao ga je biskup fra Paškal Buconjić, a krizmani kum bio je Ivko Čolak.⁴ Franjo (fra Martin) potječe od dužičkih Sopta⁵ koji su i u starijim vremenima dali nekoliko franjevaca. Najstariji od njih je fra Lovro (Ante) Sopta (1752.-1827.), župnik i gvardijan, te definator provincije Bosne Srebrene u dva mandata, a potom su još čak trojica fratara s tim prezimenom uzeli isto redovničko ime: fra Lovro (Andrija) Sopta (1814.-1851.), kapelan, župnik i samostanski vikar na Širokom Brijegu, koji je preminuo mlad od tuberkuloze; fra Lovro (Jozo) Sopta (1846.-1908.), kapelan, župnik, gvardijan i definator provincije hercegovačkih franjevaca; fra Lovro (Stanko) Sopta (1903.-1931.) koji je preminuo kao mladi svećenik od sušice. Osim toga, od dužičkih Sopta su i fra Mijo (1789.-1827.), preminuo u 38. godini života u matičnomu kreševskom samostanu, i fra Atanazije (1902.-1918.) koji je preminuo kao novak i pokopan u rodnome mjestu, na dužičkomu groblju.⁶ Sedmi je fra Martin Sopta. Osmi je fra Josip (Jozo) Sopta iz susjednog Rasna, rođen 1952., član dalmatinske (zadarske) provincije sv. Jeronima, doktor teologije, bivši provincijal iste provincije, ujedno jedini živući svećenik Sopta.⁷

- 3 Jedan Martin Sopta bio je glavar sela Dužica i iz njegove je kuće bio pokraden kukuruz koji je za svoje siromašne župljane kupio župnik fra Blaž Jerković, vjerojatno na samom kraju Prvog svjetskog rata. O toj je krađi fra Blaž pisao Provincijalatu 18. travnja 1919. Kasnije se vodila parnica između Martina Sopte i fra Blaža Jerkovića vezana za navedenu krađu (Arhiv Provincije: SP, sv. 52, f. 85; sv. 54, f. 150). Nisam siguran je li navedeni Martin Sopta ista osoba s Martinom Soptom, ocem Franje (fra Martina) Sopte.
- 4 Matica krštenih župe Rasno, sv. I, str. 88, br. 33; Krsni list izdan 11. srpnja 2006. (fra Ivan Kvesić, župnik). Inače se u svim, pa i službenim, dokumentima i životopisima pogrešno navodi 14. veljače 1891. kao datum rođenja; usp. Arhiv Provincije: Imenik franjevaca: str. 35, br. 312; Andrija NIKIĆ, *Hercegovački franjevački mučenici 1524.-1945.*, Mostar, 1992., str. 197-198; Andrija NIKIĆ, *Događajnica Bosne i Hercegovine 614.-1918.*, Mostar, 2003., str. 560; Ante MARIĆ ET AL., *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara. Ekshumacija u Zagvozdu i identifikacija*, Mostar, 2007., str. 42-43; Anto BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća. I: Svećenici-mučenici Crkve u Hrvata*, Zagreb, 2007., str. 592; Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, str. 367. Ispravan datum rođenja donosi Častimir MAJIC, *U nebo zagledani. Crtica o 66 hercegovačkih franjevaca, komunističkih žrtava koje poznavah*, Široki Brijeg - Zagreb, 2011., str. 220.
- 5 Prezime izvorno glasi Softa, od perzijske riječi softa ili sohta što znači "učenik medrese" (usp. A. ŠKALJIĆ, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1966., str. 568), a prezime je nastalo prema danas nepoznatom rodočelniku koji je bio učen ili mudar, ili su ga ostali barem takvim doživljavali. Svakako je prezime kao "pogođeno" i za fra Martina Soptu za kojega svi bez iznimke tvrde da je bio čovjek enciklopedijskoga znanja. O razvoju roda Sopta gl. Ivan Iko DUGANDŽIĆ - JOSIP SOPTA, *Rasno - Dužice. Župa Rasno*, Rasno - Dužice, 1999., str. 216. Prezime se ponekad bilježi i kao Softa i kao Soptić.
- 6 R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, str. 365-368; usp. I. DUGANDŽIĆ - J. SOPTA, *Župa Rasno*, str. 365-374.
- 7 I. DUGANDŽIĆ - J. SOPTA, *Župa Rasno*, str. 374-375, 379.

O Franjinu (fra Martinovu) djetinjstvu veoma je teško pronaći bilo kakav podatak. Osnovnu je naobrazbu stekao u rodnom selu, gdje je naučio čitati i pisati. Budući da nije bilo školske zgrade, učenici su na pouku išli u jednu privatnu kuću.⁸

U franjevačku gimnaziju (još uvijek pod imenom probandata) na Širokom Brijegu mali je Franjo stupio u jesen 1902. godine, dakle u šk. 1902./03. godinu, s 11 i pol godina. U probandatu su te godine u pet razreda (koliko ih je ukupno bilo u školi) bila 32 učenika, od čega u Franjinu 1. razredu 11 učenika. Profesori su im bili fra Mirko Matijević (ujedno i prefekt probandata), fra Didak Buntić, fra Filip Bebek, fra Šimo Ančić, fra Anđeo Glavaš i fra Blaž Jerković.⁹ O njegovu srednjoškolskom obrazovanju nisam pronašao novih podataka. Svakako, srednju školu završio je kod franjevaca na Širokom Brijegu (1902.-1908.). Prepoznajemo ga na sačuvanoj fotografiji iz lipnja 1904. kao đaka na svršetku 2. razreda.¹⁰

Bio je odličan učenik, što mu je bila i najbolja preporuka da ga franjevci - koji još uvijek nisu imali potpunu gimnaziju niti je njihova škola imala pravo javnosti - pošalju da srednjoškolsko školovanje dovrši i maturira na državnoj gimnaziji u Mostaru: upravo je fra Martin bio jedan od prve trojice franjevačkih kandidata koji su maturirali na državnoj gimnaziji, što znači da je uprava Provincije svu trojicu bila predvidjela za daljnje školovanje, točnije za profesore u svojim odgojnim ustanovama. Sačuvan je dopis ondašnjega provincijala fra Ambre Miletića od 6. listopada 1909. Zemaljskoj vladi u Sarajevu u kojoj moli da bi se fra Martinu Soptiću, koji je "mladić dosta darovit a k tomu i pun volje za učenjem", omogućilo da na proljeće polaže maturalni ispit, kako bi na taj način franjevačka provincija u Hercegovini "brže došla do valjane gimnazijske učiteljske sile",¹¹ iz čega jasno proizlazi da je fra Martin još kao gimnazijalac - zbog svoje iznimne inteligencije - bio predviđen za budućega gimnazijskoga profesora. Zemaljska je vlada mjesec dana kasnije (6. studenog 1909.) pozitivno odgovorila na provincijalovu zamolbu.¹²

Osim fra Martina prvi su franjevački maturanti u Mostaru bili fra Dominik Mandić i fra Mate Čuturić (obojica budući profesori, ravnatelji širokobriješke gimnazije i provincijali). Mostarsku su gimnaziju pohađali u šk. 1909./10. godini i maturirali 1910. godine. O tome svjedoči i sačuvana fotografija od 19. lipnja 1910. koju su maturanti posvetili "svomu [razrednom] starješini": među 21 maturantom su i fra Martin, fra Mate i fra Dominik - sva trojica u habitima, jer su oni već prije upisa

8 Č. MAJIĆ, *U nebo zagledani*, str. 220.

9 Ante MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 1, Mostar, 2011., str. 206-208.

10 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 1, str. 233.

11 Arhiv Provincije: Spisi Provincije (= SP), sv. 29, f. 345.

12 Arhiv Provincije: SP, sv. 29, f. 347.

u mostarsku gimnaziju bili završili novicijati i tako postali klericima.¹³ O tome je donijela vijest i franjevačka mostarska *Kršćanska obitelj*: “Ove su godine po prvi put tri naša mlada klerika položila ispit zrelosti (maturu) na državnoj gimnaziji i to dvojica s odlikom, a jedan sa svim glasovima. - Čestitamo i sretan početak.”¹⁴ O razlozima zbog kojih su franjevački đaci slani na navedeno doškolovanje zapisao je kasnije D. Mandić, jedan od navedene trojke: “Da bi se mogao izobraziti dovoljan broj nastavnika za gimnaziju i teologiju prema državnim propisima, od godine 1908. provincijalno starješinstvo šalje stalan broj bivših širokobrijeških učenika u državne gimnazije, da svrše VII. i VIII. razred. Prva tri svećenička kandidata položili su maturu god. 1910. u mostarskoj gimnaziji.”¹⁵ Zanimljivo je zabilježiti da su franjevački kandidati nastavu u mostarskoj državnoj gimnaziji pohađali u habitu, te da im je zbog toga bilo nezgodno sudjelovati na nastavi tjelesnoga odgoja. Stoga je provincijal 9. ožujka 1910. od Zemaljske vlade molio oprost od predmeta “gombanja” i od školarine za klerike fra Nikolu Ivankovića, fra Marijana Puljića i fra Martina Soptu.¹⁶

Bogoslovni studij

Bogoslovni fakultet fra Martin je završio na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru (1910.-1914.). On je studij upisao zapravo u akad. 1909./10. godini, ali je to bilo samo formalno, jer je te godine - kako je već rečeno - pohađao državnu gimnaziju u Mostaru.¹⁷ Sljedeće godine (1910./11.) odslušao je i polagao nekoliko predmeta (apologetika, moralna teologija, kanonsko pravo, povijest Crkve, filozofija), te položio s ocjenama izvrstan (*eminens*) i vrlo dobar (*laudabilis*) - i u prvom i u drugom semestru. Vladanje mu je pohvalno, a u drugom semestru uzorno (*laudabilis* i *exemplaris*), a marljivost vrlo dobra, pa u drugom semestru odlična (*constans* i *laudabilis*). Profesori su mu bili fra Alojzije Bubalo (apologetika i povijest Crkve), fra Leo Petrović (moralna teologija), fra Jerko Boras (kanonsko pravo) i fra Ante Majić (filozofija). U sljedećoj godini (1911./12.) fra Martin polaže Sveto pismo, dogmatiku, moralnu teologiju, kanonsko pravo i povijest Crkve i iz svih predmeta u prvom semestru dobiva najbolju ocjenu (*eminens*), te tako postaje najbolji

13 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 1, str. 295.

14 “Prvi franjevački hercegovački abiturienti na vel. gimnaziji u Mostaru,” *Kršćanska obitelj* (Mostar), br. 7/1910., str. 139; usp. A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 1, str. 295-306.

15 Dominik MANDIĆ, “Franjevačke škole u Hercegovini,” *Stopama otaca* (almanah), Mostar, 1938., str. 54.

16 Arhiv Provincije: SP, sv. 31, f. 34.

17 Arhiv Provincije: Liber classificationum seminarii theologici in Mostar, ab an. 1895 - (katal. I), ff. 21 i 22 (zimski i ljetni semestar), br. 62.

student na Franjevačkoj bogosloviji; u drugom semestru imao je dvaput *eminens* i triput *laudabilis*. U akad. 1912./13. godini polaže Sveto pismo, dogmatiku, moralnu teologiju i pastoralnu teologiju, te ima dvaput *eminens* i dvaput *laudabilis*, a u drugom semestru iste predmete uz triput *eminens* i jednom *laudabilis*. Konačno u akad. 1913./14. godini polaže Sveto pismo, dogmatiku i pastoralnu teologiju uz dva *eminens* i jedan *laudabilis*.¹⁸ Tako fra Martin filozofsko-teološki studij završava u Mostaru kao odličan student, jedan od najboljih, ako ne i najbolji. Malo je čudno da nije poslan na završetak studija u inozemstvo, kako je to redovito bio običaj. Nisam mogao pronaći koji bi razlog tomu bio. Prema sačuvanim dokumentima fra Martin je rado i uspješno sudjelovao u priredbama koje su organizirali bogoslovi (rasprave iz povijesti i dogmatike), osobito bogoslovski zbor “Bakula”, kojega je bio aktivan član, a neko vrijeme i potpredsjednik Zbora.¹⁹

Fra Martin nije služio vojni rok jer su svećenici po zakonu Austrougarske Monarhije bili oslobođeni vojne službe.²⁰

Redovnički i svećenički život

Franjo Sopta pošao je u franjevačku gimnaziju (tada pod imenom probandata) s nakanom da postane svećenik franjevac. Tako je odmah po okončanju probandata obukao franjevački habit i stupio u novicijat. Bilo je to 6. kolovoza 1908. S njim su obučena sedmorica kolega, a upravo je fra Martin bio najmlađi: bilo mu je tek 17 i pol godina. Habit im je obukao fra Luka Begić, dugogodišnji meštar novaka,

18 Liber classificationum seminarii theologi in Mostar, ab an. 1895 - (katal. I), str. 23-28; usp. Pavao KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1860.-1945.*, Mostar, 2012., str. 199, 202, 205, 210, 211, 213.

19 Usp. P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji 1860.-1945.*, str. 198, 201, 206, 209. Za potpredsjednika “Bakule” izabran je na početku akad. 1911./12. godine (“Odbor zbora herceg. franj. bogoslovne mladeži ‘Bakula’ za god. 1911./12.” *Kršćanska obitelj*, br. 19/1911., str. 198). U god. 1909./10. održao je dva predavanja: “Narodna svijest” (rasprava) i “Potreba poznavanja historije” (“Izvjestaj literarnog zbora herceg. franjevačkih bogoslova ‘Bakula’ za godinu 1909.-1910.” *Kršćanska obitelj*, br. 7/1910., str. 140). Na “akademičkom sijelu” zbora “Bakule” održanom u Mostaru 18. prosinca 1910. fra Martin je “s puno rodoljubnog žara majstorski obradio” temu “Dolazak Hrvata i njihov odnošaj prema drugim Slavenima” (“Svečano akademičko sijelo ‘Bakule’ u Mostaru,” *Kršćanska obitelj*, br. 1/1911., str. 18-19). Osim toga predavanja fra Martin je imao i jedno s područja filologije: “Naglasak grč. riječi u lat. jeziku” (“Izvjestaj ‘Bakule’ zbora herceg. franj. bogosl. mladeži u Mostaru za god. 1910./1911.” *Kršćanska obitelj*, br. 7-8/1911., str. 160). Sljedeće akad. 1911./12. godine održao je dva predavanja: “Je li sv. Petar bio u Rimu” (dogm. rasprava) i “Teologija i filozofija” (“Izvjestaj literarnog zbora herceg. franjevačkih bogoslova ‘Bakula’ u Mostaru za god. 1911-1912.” *Kršćanska obitelj*, br. 8/1912., str. 191).

20 Hrvatski državni arhiv: Službenički list.

po provincijalovu nalogu. Kolege iz novicijata bili su mu: fra Jure Zlopaša, fra Konstantin Kosta Jukić, fra Ivan Marinčić, fra Nikola Ivanković, fra Petar Serdarušić, fra Marijan Puljić i fra Karlo Grbavac. Trojica su kasnije napustila Red (fra Kosta Jukić apostatirao kao svećenik 1923., fra Petar Serdarušić otpušten 1913. i fra Marijan Puljić otpušten 1912.), fra Ivan Marinčić umro je mlad 1933., fra Karlo Grbavac 1955., a fra Jure Zlopaša preminuo 1965. Tako je jedini izravno ubijen od partizana bio upravo fra Martin. Njemu je sličnu sudbinu doživio i fra Nikola Ivanković, koji je preminuo nakon komunističkog mučenja u ljubiškome zatvoru sedam godina po okončanju rata, 21. svibnja 1952.²¹ Fra Martin je s kolegama godinu novicijata završio na Humcu, te su položili prve jednostavne zavjete 6. kolovoza 1909. i to u ruke provincijala fra Ambre Miletića.²² Tri godine kasnije, 31. kolovoza 1912., fra Martin je u Mostaru položio i svečane zavjete, te na taj način postao punopravni član Hercegovačke franjevačke provincije.²³

Početak 20. stoljeća još uvijek su postojala dva stupnja prije svećeničkoga ređenja: subđakonat i đakonat (danas postoji samo đakonat). Fra Martin je za subđakona zaređen 1. rujna 1912. u Mostaru. Dokumente Biskupskom ordinarijatu u Mostaru za kandidate fra Juru Zlopašu, fra Konstantina Jukića, fra Ivana Marinčića, fra Nikolu Ivankovića, fra Karla Grbavca i fra Martina Soptu poslao je Provincijalat 31. kolovoza 1912.,²⁴ a Ordinarijat šalje svjedodžbe o njihovu subđakonskom ređenju 6. listopada 1912.²⁵ Uskoro potom fra Martin Sopta i fra Konstantin Jukić zaređeni su i za đakone, opet u Mostaru, oko 20. prosinca 1912.²⁶ Nedugo potom fra Martin je zaređen i za svećenika. Kako je bio premlad (za svećeničko ređenje kandidat je morao imati napunjene barem 24 godine), to je provincijal 26. lipnja 1913. od pape za fra Martina tražio dispensu od čak 18 mjeseci kako bi mogao biti zaređen za svećenika.²⁷ Za svećenika je zaređen u Sarajevu 21. rujna 1913. Zaredio ga je pomoćni vrhbosanski biskup Ivan Šarić. Bile su mu tek 22 i pol godine. Mladu misu proslavio je fra Martin u Rasnu 28. rujna 1913. Nešto ranije (7. rujna) zaređeni su i njegove kolege fra Konstantin Jukić i fra Ivan Marinčić, ali u Mostaru.²⁸

21 Robert JOLIĆ, *Novicijat hercegovačkih franjevaca*, Mostar, 2009., str. 141-142.

22 Imenik franjevaca: str. 35, br. 312; "Prosti redovnički zavjeti i oblačenje," *Kršćanska obitelj*, br. 8/1909., str. 126.

23 Imenik franjevaca: str. 35, br. 312. Istoga dana su svečane zavjete položili i fra Jure Zlopaša, fra Kosta Jukić, fra Ivan Marinčić, fra Nikola Ivanković i fra Karlo Grbavac ("Svečane zavjete u Mostaru...", *Kršćanska obitelj*, br. 9/1912., str. 216).

24 Arhiv Provincije: SP, sv. 37, ff. 445-449.

25 Arhiv Provincije: SP, sv. 37, f. 492.

26 Arhiv Provincije: SP, sv. 37, ff. 694-695.

27 Arhiv Provincije: SP, sv. 39, f. 318.

28 Imenik franjevaca: str. 35, br. 312; Osobnik; "Regjenje i mlade mise," *Kršćanska obitelj*, br. 10/1913., str. 237-238.

Početak 1914. godine fra Martin je s nekim kolegama polagao jurisdikcijski ispit pred biskupskom komisijom u Mostaru kako bi mogao dobiti jurisdikciju i kanonsku misiju za pastoralno djelovanje na području Mostarsko-duvanjske biskupije. Ispit je položio, te mu je biskup, skupa s fra Konstantinom Jukićem i fra Ivanom Marinčićem, 26. travnja 1914. podijelio jurisdikciju.²⁹ Ipak fra Martin nikada nije djelovao u pastoralu: čitavi je život proveo kao gimnazijski i fakultetski profesor na Širokom Brijegu i u Mostaru.

Profesorska služba i usavršavanje u struci

Prvo fra Martinovo zaduženje bila je služba gimnazijskoga profesora na Širokom Brijegu: takvo je zaduženje dobio prema rasporedu osoblja (Tabuli) od 30. travnja 1914.³⁰ Predavao je vjerojatno matematiku, ali nije imao formalnoga školovanja. Stoga je već u sljedećoj akademskoj godini započeo studij matematike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Molbu provincijalu fra Martin je uputio 27. ožujka 1915., te nakon što je dobio dopuštenje, obavijestio je provincijala u dopisu od 18. travnja 1915. da će njegovi glavni predmeti studija biti matematika i spekulativna filozofija, a sporedni fizika. "Sva tri predmeta u međusobnom spoju kao jednu cjelinu s filozofijom na najprvom mjestu."³¹ Otputovao je u Zagreb u studenom 1915., a studij je započeo početkom prosinca.³² Iz Zagreba se 19. prosinca 1915. javio provincijalu u Mostar s viješću da je započeo studij, ujedno se žaleći na liberalnu klimu koja vlada u Zagrebu, pa čak i među samim fratrima. Hvali isusovce kao pravovjerne, istodobno se čudeći neukusnim šalama nekih zagrebačkih franjevac na račun pape i Crkve. Očito je fra Martin stanovao u samostanu zagrebačkih franjevaca na Kaptolu odakle je pohađao predavanja. Predviđa da će mu za završetak studija biti potrebne tri godine.³³ Zanimljivo je da je Zemaljska vlada u Sarajevu dodijelila stipendije za studij fra Martinu Sopti, fra Kreši Pandžiću i fra Nikoli Ivankoviću, koji su se spremali za profesorsku službu.³⁴ I 1916. godine ista je Vlada dodijelila stipendije navedenoj trojici studenata.³⁵ Nakon fra Martinova odlaska matematiku je na Širokom Brijegu preuzeo fra Augustin Leopold Zubac.³⁶ U Zagrebu je fra Martin ostao do ljeta ili jeseni 1917., a potom je opet na Širo-

29 Arhiv Provincije: SP, sv. 41, f. 121.

30 Tabule (rasporedi osoblja) - priredio fra Ante Tomas.

31 Dopis provincijalu od 27. ožujka 1915. (Arhiv Provincije: SP, sv. 44, ff. 61, 59).

32 Osim njega na studij su poslani i fra Krešimir Pandžić u Graz i fra Nikola Ivanković u Budimpeštu ("Odlazak na sveučilište," *Kršćanska obitelj*, br. 12/1915., str. 287).

33 Arhiv Provincije: SP, sv. 40, ff. 284.

34 Dopis Okružne oblasti od 5. studenog 1915. (Arhiv Provincije: SP, sv. 44, ff. 143-144).

35 Arhiv Provincije: SP, sv. 45, ff. 100, 124, 129-132.

36 Provincijalov dopis od 23. studenog 1915. (Arhiv Provincije: SP, sv. 44, f. 150).

kom Brijegu gdje nastavlja predavati matematiku.³⁷ Po odlasku je ostao dužan 952 krune zagrebačkim franjevcima kod kojih je boravio, o čemu je prokurator (ekonom) fra Kazimir Vajdić 20. rujna 1917. obavijestio hercegovačkoga provincijala.³⁸ Prema novome rasporedu osoblja na sastanku uprave Provincije 26. travnja 1917. fra Martin je raspoređen za profesora gimnazije za novu šk. 1917./18. godinu.³⁹ Prema tabulama Provincije od 1917. pa nadalje fra Martin Sopta (Soptić) navodi se redovito kao gimnazijski profesor, ispovjednik i propovjednik.⁴⁰ On sam je u Službeničkom listu naveo i sljedeće: “Profes[orski] ispit iz filozofije, pedagogije i matematike [položio] pred Stalnom komisijom za polaganje ispita u Beogradu 15. i 16. decembra 1921. sa ocjenom jednoglasno. S. T. Br. 14239/21 od 12. maja 1922.” Postoji i prijepis toga “Uvjerenja”. Godine 1933. fra Martinu je, skupa s fra Vencelom Kosirom i fra Bonom Jelavićem, beogradsko Ministarstvo prosvjete odobrilo da i “dalje mogu ostati na radu u toj školi, jer se iz podnetih dokumenata vidi da imaju spremu koja se po zakonu traži za srednjoškolske nastavnike”.⁴¹

Fra Martin je najveći dio svoga svećeničkog i profesorskog života, punu 21 godinu (1914./15., 1917.-1920., 1921.-1927. i 1932.-1943.) proveo na Širokom Brijegu. Osim toga je šest godina predavao filozofiju na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru (1927.-1932. i 1943.-1945.), s tim da je posljednjih nekoliko mjeseci života proveo s bogoslovima na Čerinu, kamo su bili izmješteni iz Mostara zbog ratne opasnosti.⁴²

Iz prvih godina fra Martinove profesure na Širokom Brijegu sačuvan je zanimljiv dokument o tome kako je Sveta Stolica njemu kao profesoru filozofije dala posebno dopuštenje da smije čitati knjige koje su bile stavljene na indeks zabranjenih knjiga u Katoličkoj Crkvi. Tu je dozvolu Provincijalatu poslala Apostolska nuncijatura u Beču 24. kolovoza 1918., a Provincijalat proslijedio fra Martinu nekoliko mjeseci kasnije, 3. prosinca 1918.⁴³

Na prvom maturalnom ispitu po priznanju javnosti Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu, održanom od 9. do 14. rujna 1918., fra Martin je učenike ispitivao filozofsku propedeutiku.⁴⁴ Šk. 1918./19. godine fra Martin je predavao matematiku 7. i 8. razredu, propedeutiku istim razredima, te latinski i grčki jezik

37 “Promjena osoblja u hercegovačkoj franj. Provinciji,” *Kršćanska obitelj*, br. 5/1917., str. 104.

38 Arhiv Provincije: SP, sv. 48, f. 148.

39 “Promjena osoblja u hercegovačkoj franj. Provinciji,” *Kršćanska obitelj*, br. 5/1917., str. 104.

40 Rasporedi osoblja (Tabule) - priredio fra Ante Tomas.

41 Hrvatski državni arhiv: Službenički list.

42 R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, str. 368.

43 Arhiv Provincije: SP, sv. 50 (dokumenti nedostaju ali za njih znamo iz Uruđbenog zapisnika).

44 “Prvi ispit zrelosti na franjevačkoj velikoj gimnaziji na Širokom Brijegu,” *Kršćanska obitelj*, br. 9-10/1918., str. 144; A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 1, str. 444.

5. razredu - ukupno 19 sati tjedno.⁴⁵ Bio je član povjerenstva i na maturi u svibnju 1920.⁴⁶

U akad. 1920./21. godini fra Martin je opet na studiju - ovaj put u Beogradu. Nije potpuno jasan razlog nastavka studija. Moguće je da fra Martin zbog kratkoće vremena nije uspio diplomirati po svršetku studija u Zagrebu 1917., a moguće je da je u Beograd pošao i radi polaganja državnoga ispita, što je bilo nužno nakon što je širokobriješka gimnazija 1918. dobila pravo javnosti. Prema popisu članova profesorskog zbora u šk. 1917./18. godini uz fra Martinovo se ime navodi se je on "student filozofije i učitelj matematike, filozofijske propedeutike, latinskog i grčkog"⁴⁷ jezika, što bi značilo da još nije imao diplomu s Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Svakako, nakon što je Provincijalat 23. rujna 1920. od Zemaljske vlade tražio da se dodijele stipendije petorici sveučilištaraca članova Provincije (fra Martin Sopta, fra Krsto Kraljević, fra Marijan Zubac, fra Kažimir Barišić i fra Mladen Barbarić), Zemaljska je vlada 17. studenog 1920. pozitivno odgovorila na tu zamolbu.⁴⁸ U Beograd je fra Martin otišao 4. studenog 1920. U lipnju 1921. navodi se da je opet na Širokom Brijegu, ali tu se nalazio samo dva-tri tjedna na odmoru. Krajem lipnja opet je otišao u Beograd. Po svemu sudeći ipak je šk. 1921./22. godinu predavao na širokobriješkoj gimnaziji jer se navodi kao član ispitnoga povjerenstva na Š. Brijegu na maturi održanoj krajem svibnja 1922. Iz jednoga kasnijeg dokumenta vidljivo je da je fra Martin profesorski ispit položio u Beogradu 1921. godine. I u šk. 1922./23. godini fra Martin je profesor na Š. Brijegu.⁴⁹ S kraja 1922. potječe i zamolba direkcije gimnazije upućena Provincijalatu da se nastavnicima fra Krešimiru Pandžiću, fra Martinu Soptiću, fra Krsti Kraljeviću i fra Arkandelu Nuiću nabave peći u sobama jer je u njihovim sobama zimi bilo veoma hladno.⁵⁰ Provincijal je kupio peći, te tražio da ih gvardijan preveze iz Mostara na Široki Brijeg, ali ujedno tražeći veliku štednju u grijanju jer novaca jednostavno nije bilo u izborilju.⁵¹

U šk. 1925./26. godini fra Martin je predavao matematiku 7. i 8. razredu, a fiziku od 5. do 8. razreda, tjedno 19 sati. Ujedno je bio kustos fizikalne zbirke.⁵² Povremeno je predavao i latinski i grčki jezik, vjerojatno zbog nedostatka nastavnoga osoblja. Sigurno je dobro poznao oba navedena klasična jezika! Tako je u šk.

45 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 15.

46 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 31, 48.

47 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 1, str. 438.

48 Arhiv Provincije: SP, sv. 53, ff. 238, 243, 248, 253-257.

49 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 56-58, 66, 77, 81; dopis direktora Gimnazije od 7. studenog 1933. Prosvjetnom odjeljenju Banske uprave u Splitu (Arhiv Provincije: SP, sv. 101, f. 210).

50 Dopis od 25. studenog 1922. (Arhiv Provincije: SP, sv. 59, f. 219).

51 Provincijalov dopis od 14. prosinca 1922. (Arhiv Provincije: SP, sv. 59, f. 253).

52 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 187.

1926./27. godini predavao matematiku u 4. i 8. razredu, filozofiju u 8. razredu, te latinski jezik u 2. i 3. razredu, a grčki u 5. razredu. Povremeno je predavao čak i njemački jezik.⁵³ Redovito je bio i član ispitnoga povjerenstva na maturalnim ispitima, dakako za predmet matematika.⁵⁴ Od 1927. do 1932. godine fra Martin više nije na Širokom Brijegu, nego je premješten u Mostar, gdje je predavao filozofiju na Franjevačkoj bogosloviji.⁵⁵ Po povratku fra Martin u šk. 1932./33. godini predaje matematiku 2., 3. i 7. razredu, fiziku 7., filozofiju 8., vjeronauk 5. i zemljopis 6. razredu. Iste je godine bio i razredni starješina 7. razredu. Vodio je i fizikalnu zbirku, koju čini 17 mehaničkih čvrstih tijela, 19 tekućih, 7 zračnih, 7 kalorike, 57 magnetizma i elektriciteta, 9 akustike i 8 zidnih slika.⁵⁶ U šk. 1933./34. godini predavao je matematiku 1., 2. i 4. razredu, fiziku 7., njemački 5., zemljopis 6. i grčki jezik 5. razredu. U šk. 1934./35. godini predaje matematiku, fiziku, grčki jezik i zemljopis, u šk. 1935./36., 1936./37., 1937./38. i 1938./39. godini matematiku, fiziku i zemljopis, dok u šk. 1939./40. godini predaje samo matematiku, i to 1., 2., 3., 5. i 7. razredu, a u šk. 1940./41., 1941./42. i 1942./43. godini matematiku 2., 3. i 6. razredu, te filozofiju (propedeutiku) 8. razredu.⁵⁷ Odlukom uprave Provincije od 3. srpnja 1943. fra Martin je ponovno premješten za profesora filozofije na Franjevačku bogosloviju u Mostar.⁵⁸

U školskom ljetopisu za šk. 1932./33. godinu zabilježeno je da je fra Martin 15. ožujka 1933. "vodio ekskurziju VII. r." u "Ivan-Dragu (popodne)". Fra Martin im je bio razrednik. Dana 13. svibnja 1933., na Majčin dan, fra Martin je držao predavanje o majci za sve razrede, a 4. veljače 1939. imao je predavanje svim učenicima o biskupu Josipu Jurju Strossmayeru.⁵⁹

Iz Liber classificationum saznajemo kako je fra Martin Sopta od akad. 1927./28. godine profesor na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru. Naslijedio je fra Antu Majića. Predavao je spekulativnu filozofiju (7 studenata), a usput i dogmatsku teologiju (2 studenta). Isto je bilo i u ljetnom semestru. U akad. 1928./29. godini predavao je samo filozofiju (8 studenata), a u ljetnom semestru i etiku (ukupno 7 studenata), kao i u ljetnom semestru 1929./30. (ukupno 12 studenata). Zanimlji-

53 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 223, 239.

54 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 189, 238, 623, 684, 685; A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 3, str. 192.

55 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 362.

56 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 563, 573, 587, 625.

57 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 614, 656, 669, 671, 672; A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 3, str. 9, 51, 115, 155, 157, 221, 256, 268, 288, 329.

58 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 3, str. 363.

59 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 595, 597; A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 3, str. 203, 247.

vo je da je u zimskom semestru 1929./30. kao profesor istih predmeta upisan fra Ante Majić, dok se fra Martinovo ime uopće ne navodi. On je kroz to vrijeme bio opet na Širokom Brijegu, gdje je zamjenjivao fra Radu Vukšića, koji se pripremljao za profesorski ispit.⁶⁰ U oba semestra 1930./31. fra Martin predaje filozofiju i etiku (ukupno 13 studenata), kao i u 1931./32. (ukupno 16 studenata).⁶¹

U jesen 1932. godine opet je u gimnaziji na Širokom Brijegu, a u Mostar se vraća nakon 11 godina, u jesen 1943. godine.⁶² To je bila i posljednja fra Martinova služba u životu. Predavanja su počela 19. rujna 1943. zazivom Duha Svetoga. U Mostaru je bilo 29 bogoslova, od kojih 17 svećenika (studenti 5. i 4. godine). Bilo je ratno vrijeme, Mostar je bio izložen zrakoplovnim bombardiranjima, a osobito je teško bilo 14. siječnja 1944. kada su “englesko-američki gangsteri teško bombardirali Mostar”. Načinjena je velika šteta.⁶³ U samostanu nitko nije stradao, ali je bilo dosta štete. Ipak su bogoslovi zbog opasnosti poslani izvan Mostara: po dva-tri bogoslova poslana su k raznim župnicima u okolne župe.⁶⁴ Pitanje je bilo kako nastaviti predavanja, ili bolje: Gdje? Na sjednici održanoj 2. veljače 1944., na koju je provincijal sazvao upravu Provincije i profesorski zbor, dogovoreno je da se ispiti za zimski semestar održe 15. veljače 1944. Bogoslovi-studenti su uistinu došli u Mostar dan prije i ispiti su uredno održani navedenoga dana. Istodobno se razmišljalo kako nastaviti s ljetnim semestrom. Profesori su na sjednici 12. ožujka 1944. predložili provincijalu razmjestaj profesora i studenata po župama. Između ostaloga predloženo je da na Čerin sa skupinom od osam bogoslova prvih dviju godina studija pošu fra Martin Sopta i fra Dionizije Lasić, ujedno i prefekt te skupine, a fra Rufin Šilić bi dolazio iz Mostara povremeno. Iako se župnik fra Živko Martić brinuo gdje će smjestiti tolike ljude, provincijal ga je ohrabrio da oni nisu prezahtjevni, te da će u ovoj nezgodi prihvatiti i najnužniji smještaj. Drugi dio bogoslova, starije godine studija, trebalo je smjestiti u Veljake.⁶⁵

Odmah po dolasku, provincijalu se s Čerina javio fra Dionizije, 18. ožujka 1944. Piše kako su se bogoslovi smjestili u jednu sobu (njih sedam), a fra Luka Sušac je na hodniku. “Fra Martin i ja nekako smo se namjestili, ali on malo nezadovoljan, koliko to smije biti kod ‘dovna’ [duhovna] čovjeka. Naime, tamo nam nije rečeno, da ovamo za fra Martina nema kreveta, zato mu ga nismo ni ponili [iz Mostara].

60 Arhiv Provincije: SP, sv. 82, f. 34.

61 Liber classificationum, sv. I (od 1895.), ff. 50-61; usp. P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji*, str. 302, 308, 315, 324.

62 “Promjene osoblja hercegovačke franjevačke provincije,” *Kršćanska obitelj*, br. 7/1943., str. 108; usp. P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji*, str. 453.

63 “Englesko-američki gangsteri bombardirali su teško Mostar,” *Kršćanska obitelj*, br. 2/1944., str. 27.

64 P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji*, str. 457-464.

65 P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji*, str. 467-474.

Zato on spava sada na kalaveti, daskama i na tvrdoj kukuruzovini. Bojim se, da se ne uzkašlje, jer jutros veli, da se lepušina ne da sve do ponoći ugrijati. Što se tiče kora, matutin i hore zasad ne možemo držati, dok ne nabavimo nešto klupa.“⁶⁶ Pravi je krevet fra Martin ipak dobio tek puno kasnije; naime, Provincijal je tek 5. listopada 1944. poručio upravi rezidencije na Čerinu da za fra Martina Soptu pripreme krevet i krevetninu.⁶⁷

Školska 1943./44. godina ipak je - unatoč svim poteškoćama i razbacanosti bogoslova po različitim župama - uspješno dovršena. Tako su zaključili profesori na sjednici održanoj 6. srpnja 1944. u Mostaru. “Ustanovljeno je da je ipak sve potrebno gradivo pretjerano [obrađeno] /doduše bez takozvanih pomoćnih predmeta/, a da uspjeh djaka ne zaostaje nimalo za uspjehom prošlih godina.” Predlaže se i novi raspored bogoslova, dakako opet po župama, jer u Mostar još nije bilo moguće vratiti mlade ljude zbog ratne opasnosti.⁶⁸ Predavanja su na Čerinu trebala započeti 2. listopada 1944., a vjerojatno je tako i bilo. Profesori su bili fra Martin Sopta i fra Pavo Dragičević, te fra Dobroslav Šimović, ujedno i prefekt bogoslova. Bogoslovi III. godine studija premješteni su s Čerina u Čitluk. Provincijal fra Leo Petrović piše župniku na Čerin fra Živku Martiću: “Mnogo preporučamo naše mlade bogoslove Vašoj otčinskoj brizi. Molite se, poštovani otče, da Božja Providnost bdije nad nama svima u ove sudbonosne dane za cjelokupno čovječanstvo.“⁶⁹ Provincijal nije mogao ni zamisliti koliko će mjeseci koji slijede biti sudbonosni: u veljači 1945. i u proljeće iste godine njegova će provincija biti gotovo izbrisana s lica zemlje! Predavanja su se na Čerinu održavala do kraja siječnja ili početka veljače 1945., kada su se bogoslovi s dijelom profesora povukli iz Čerina i Čitluka prema Mostaru. Brojni su uskoro bili brutalno ubijeni od partizanske vojske. Fra Martin je ostao na Čerinu i tu dočekao partizane.

Duhovnost, zdravlje i neke službe

Osim profesure fra Martin je bio i duhovnik; tako je, primjerice, održao duhovne vježbe vanjskim đacima (eksternistima) na Š. Brijegu od 25. do 28. ožujka 1923. U veljači 1925. imao je duhovne vježbe opet vanjskim đacima.⁷⁰ Nekoliko mjeseci tijekom 1926. godine bio je duhovnik Marijine kongregacije za interne đake (sjemeništare), od veljače do prosinca, a onda je tu službu preuzeo fra Mladen

66 Arhiv Provincije: SP, sv. 148, f. 110; usp. usp. P. KNEZOVIĆ, *Studij bogoslovije u Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji*, str. 475-476.

67 Arhiv Provincije: SP, sv. 144, f. 440 (isti dopis i sv. 148, f. 440).

68 Arhiv Provincije: SP, sv. 143, f. 257.

69 Arhiv Provincije, sv. 144, f. 410 (isti dopis i sv. 148, f. 127).

70 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 103, 170.

Barbarić. Godine 1937. ponovno je imenovan duhovnikom Marijine kongregacije za učenike iz okolice.⁷¹ U svibnju 1930. provincijal je javio fra Martinu da je određen za voditelja duhovnih vježbi kod časnih sestara milosrdnica.⁷² Jedno je vrijeme fra Martin bio upravitelj đačke muške kongregacije, od travnja 1930. do siječnja 1931. Tada je provincijal zamolio biskupa Mišića da bi se namjesto njega upraviteljem imenovao dr. fra Ante Jelavić, direktora Franjevačke bogoslovije u Mostaru.⁷³ Dana 14. lipnja 1931. fra Martin je dobio novi dekret od provincijala da vodi duhovne vježbe časnim sestrama u Mostaru.⁷⁴ U travnju 1935. vodio je duhovne vježbe za konviktorce i vanjske đake iz okolice.⁷⁵ U školskoj 1937./38. godini fra Martin je imenovan prefektom učenika koji stanuju u roditeljskim ili seljačkim kućama u okolici gimnazije.⁷⁶

Iz godine 1926. potječe dopis direktora Gimnazije fra Mate Čuturića u kojem se žali na fra Martinovo oblačenje: "(...). O. Martin Soptić ide u školu sa zamazanim i nedoličnim habitom, što po mišljenju direkcije loše djeluje na odgoj mladeži. Soptić se istina brani, da ima habit, ali da ga mora čuvati za svečanijih zgoda." Traži od provincijala "da preko gvardijana nastoji tu stvar ispraviti, i ako vidi potrebnim rečenom providiti", što bi značilo da mu se nabavi još jedan bolji habit.⁷⁷ Zanimljiv je dopis odvjetnika dr. Bože Nikolića od 12. lipnja 1931. da je u stvari fra Martina Sopte predao žalbu protiv presude Sreskog načelstva.⁷⁸ Nisam uspio pronaći zbog čega je Sresko načelstvo izreklo kaznu fra Martinu.

Početkom 1930. godine provincijal traži da se fra Rade Vukšić oslobodi predavanja kako bi se mogao što brže i kvalitetnije pripremiti za profesorski ispit. Kroz to će ga vrijeme zamjenjivati fra Martin Sopta, profesor na Franjevačkoj bogosloviji u Mostaru, preuzimajući njegove predmete.⁷⁹ Fra Martin je privremeno zamjenjivao i fra Gaudencija Ivančića kao vjeroučitelj u III. osnovnoj školi u Mostaru. Fra Gaudencije je naime u travnju 1932. otišao na mjesec dana u Beč radi polaganja teološkoga ispita (doktorata).⁸⁰ Krajem srpnja 1937. fra Martin je dobio dopuštenje od pro-

71 Dopis fra Mate Čuture provincijalu od 7. prosinca 1926. i provincijalov odgovor 14. prosinca 1926. (Arhiv Provincije, sv. 69, ff. 302, 303); A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 202, 207-208; A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 3, str. 124.

72 Dopis od 19. svibnja 1930. (Arhiv Provincije: SP, sv. 83, f. 155).

73 Dopis od 21. siječnja 1931. (Arhiv Provincije: SP, sv. 89, f. 53).

74 Arhiv Provincije: SP, sv. 91, f. 93.

75 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 705.

76 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 3, str. 98, 157.

77 Dopis od 13. rujna 1926. (Arhiv Provincije: SP, sv. 69, f. 188).

78 Arhiv Provincije: SP, sv. 91, f. 87.

79 Dopis od 10. siječnja 1930. (Arhiv Provincije: SP, sv. 82, f. 34); A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 449, 465.

80 Dopisi od 13. veljače i 6. travnja 1932. (Arhiv Provincije: SP, sv. 95, ff. 298, 363).

vincijala da može zamjenjivati župnika kroz mjesec dana.⁸¹ Riječ je o župniku župe Cerna kod Vinkovaca, kamo je fra Martin prispio najkasnije 26. srpnja 1937., za što je dobio jurisdikciju đakovačkoga biskupa.⁸² Početkom 1934. godine zamjenjivao je i fra Vojislava Mikulića, kojemu nije bila priznata kvalifikacija nastavnika, uz još dvojicu profesora koji su podijelili njegove sate između sebe.⁸³

Sigurno je da je fra Martin, kao i drugi profesori, ponekad, možda i redovito, pomagao ispovijedati župljane na Širokom Brijegu, kao i u okolnim župama, ali to nije bilježeno jer je bilo uobičajeno. Pronašao sam ipak podatak kako su profesori 3. ožujka 1934., vjerojatno prije Uskrsa, išli u Ljuti Dolac pomoći ispovijedati tamošnjem župniku fra Roku Sabljiću. Neki su pošli i autom ili lađom preko polja (Mostarskoga blata), a među njima i fra Martin.⁸⁴ Nisam pronašao previše vijesti o tome da bi fra Martin bio pozivan kao propovjednik na svečane mise bilo na Širokom Brijegu, bilo u okolici ili u Hercegovini. Na jednome mjestu piše ipak kako je na sv. Josipa 1938. pozvan u Izbično, gdje je proslava župe “obavljena na vrlo svečan način. Sv. misu s prigodnom propovijedi držao je o. Fra Martin Sopta, profesor”. Istoga je dana na istome mjestu imendan slavio dugogodišnji izbički župnik, starina fra Jozo Bencun, uz veći broj okolnih župnika i profesora s gimnazije.⁸⁵

Po svršetku školske 1929./30. godine fra Martin je preko ljeta u toplicama, što znači da je imao stanovitih zdravstvenih poteškoća. Dopuštenje da može poći u toplice dobio je 6. srpnja 1930., a čini se da je bio na Palama. Tu ga je pronašao provincijalov dopis od 26. srpnja da od 1. kolovoza preuzme brigu o franjevačkim klericima koji će biti na feriju u Konjicu.⁸⁶ Na svoje se zdravstveno stanje fra Martin žalio provincijalu još u dopisu od 1. kolovoza 1929. iz Nevesinja, gdje se nalazio na odmoru i učio engleski jezik. Piše da mu je temperatura svako jutro 37 ili više stupnjeva.⁸⁷ U ljeto 1931. fra Martin je stanovito vrijeme proveo u bolnici u Sarajevu. Odatle je 3. kolovoza, skupa s fra Lovrom i fra Borislavom, čestitao provincijalu imendan.⁸⁸ U bolnicu je otišao na temelju nalaza i preporuke dr. Vjekoslava Glavadanovića koji je 17. lipnja 1931. preporučio provincijalu da se neki franjevci i đaci pošalju na liječenje. Iz toga dopisa saznajemo i koja je fra Martinova zdravstvena poteškoća: “slabost crijeva”. Zbog toga predlaže četiri tjedna boravka u

81 Arhiv Provincije: SP, sv. 120 (dokument nedostaje, ali za njega znamo iz Urudžbenog zapisnika).

82 Dopis Provincijalatu od 26. srpnja 1937. (Arhiv Provincije: SP, sv. 120, f. 68).

83 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 663, bilj. 434.

84 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 646.

85 “Proslava sv. Josipa, zaštitnika župe u Izbičnu,” *Kršćanska obitelj*, br. 4/1938., str. 124-125.

86 Arhiv Provincije: SP, sv. 83, f. 360; sv. 84, f. 164.

87 Arhiv Provincije: SP, sv. 86, f. 200.

88 Arhiv Provincije: SP, sv. 88, f. 275.

Kiseljaku, u bolnici ili toplicama.⁸⁹ Iz toplica, ovoga puta s Ilidže, fra Martin se javio i 3. kolovoza 1932. čestitajući imendan provincijalu fra Dominiku Mandiću.⁹⁰

Fra Martin nije služio vojsku. To je jasno iz dopisa Provincijalata komandantu Vojnoga okruga u Mostaru od 5. prosinca 1932., u kojem stoji da on “nije služio u Kadru niti uopće u vojsci, jer je bio oslobođen od vojne obveze kao svećenik”.⁹¹

Od upravnih službi fra Martin nije nikada obnašao nikakvu, bilo u upravi Provincije, bilo u profesorskom zboru ili pak u pastoralu. Ipak je važno napomenuti da je na kapitulu Provincije održanom u ožujku 1934. bio izabran za definitora Provincije. Ipak, već na završnoj kapitularnoj sjednici održanoj 22. ožujka 1934. pod predsjedanjem predsjednika Kapitula fra Mihaila Trohe, fra Martin je zahvalio na definitorskoj službi. Ipak, nazočni članovi Kapitula nisu prihvatili njegovu ostavku.⁹² Kako se sljedeća sjednica uprave Provincije održavala tek sljedeće godine, to je provincijal fra Mate Čturić 7. travnja 1935. na sjednicu pozvao i fra Martina. On je, međutim, uskoro potom (21. travnja) dao i “pismenu odreku” na mjesto definitora.⁹³ Na to su preostali članovi uprave na sjednici od 22. travnja 1935. prihvatili njegovu ostavku, te za novoga definitora izabrali fra Radu Vukšića, također gimnazijskog profesora.⁹⁴ Fra Martin nije nigdje, bar ne u pisanom obliku, ponudio i razloge svoje ostavke.

Fra Martin kao čovjek enciklopedijskoga znanja, profesor i pedagog

Svi oni koji su poznavali fra Martina Soptu hvalili su njegovu enciklopedijsko znanje. Tako prof. fra Vojislav Mikulić kaže za njega da je bio “izvanredan matematički talent. Stalno je čitao matematičke knjige i teorije - čak i za vrijeme objeda. Izvanredan kao redovnik i svećenik!”⁹⁵ Njegovi učenici o njemu su rekli: “Znalo se da je skoro jedini iz te plejade prvokategornik bez doktorata, a svi su mu doktori znanosti išli na savjetovanje kao ‘lumeni’ filozofije i znanja uopće.” Slično i drugi učenik: “Fra Sopta jedini nije imao doktorat, no tomu filozofu, matematičaru i fizičaru dolazili bi svi ovi doktori savjetovati se kad nešto nisu znali.” Urednik izdanja k

89 Arhiv Provincije: SP, sv. 91, f. 127.

90 Arhiv Provincije: SP, sv. 98, f. 199b.

91 Arhiv Provincije: SP, sv. 97, f. 428.

92 Arhiv Provincije: Acta capitularia, sv. III, str. 349.

93 Arhiv Provincije: SP, sv. 107, ff. 433, 495.

94 Arhiv Provincije: Acta capitularia, sv. III, str. 363-364.

95 Arhiv Vicepostulature: “Neke pojedinosti vezane za život i rad, djelovanje i osobna obilježja nastradalih članova Hercegovačke franjevačke provincije u prošlom ratu - prema sjećanju fra Vojislava Mikulića profesora širokobriješke gimnazije.” (11. veljače 1986.), str. 6. I danas se u franjevačkoj knjižnici u Mostaru nerijetko naiđe na knjige s fra Martinovim potpisom, iz matematike, astronomije, filozofije i dr. - koje je on očito čitao i proučavao.

tome zaključuje: “Bio je vjerski revan, dobar ispovjednik i propovjednik duhovnih vježbi (konviktorci), te voditelj kongregacije vanjskih đaka.”⁹⁶ Dr. fra Častimir Majić hvali fra Martinovo izvanredno znanje: “Iako nije bio ovjenčan doktorskom diplomom, u tu se intelektualnu elitu ubraja i fra Martin Sopta koji je u duši posjedovao enciklopedijsko znanje i bio prava riznica povijesnih događaja koje je prenosio i na svoje učenike te svoja predavanja pretvarao u zabavne tečajeve. (...). Kroz trideset godina profesorske službe (1914.-1945.) odgojio je više naraštaja studenata koji su bili zadivljeni njegovom učenošću i redovničkom jednostavnošću života. Siromaštvo je održavao u izvornom obliku franjevačkih redovničkih pravila. Naime, knjige su bile njegovo jedino bogatstvo kojim se opajao i nadahnjivao.”⁹⁷ Osobito je njegovo znanje hvalio dr. fra Kvirin Vasilj. On piše da je njegov profesor bio fra Martin Sopta, “osoba izvanredno visoke inteligencije i široka znanja, na kakva se nisam namjerio ni na jednom od tri sveučilišta, koja sam pohađao”.⁹⁸

Nedjeljko Jelčić sjeća se da je fra Martin predavao matematiku, bio dobar čovjek i - motao duhan!⁹⁹

Čini se ipak da nije bio kakav veliki pedagog. I o tome postoji više zapisa. Jedan od prvih je službeno izvješće koje je u travnju 1925. sastavio inspektor Jovan Vasić, koji je pratio profesore i bilježio njihov način rada s učenicima. O fra Martinu piše da je u 8. razredu uvježbavao zadatke “sa prilično rutiniranim đacima”, što bi se reklo izabranima. Nastavlja: “Samo bi se preporučilo nastavniku više mira i opservacija na đaka, kako bi samo na zgodnom mestu pristupio iz bliže đaku u pomoć, ukoliko mu se uopšte može pomoći. Nije umesno unapred đaka sugerirati rečima n. pr.: ti to ne ćeš znati...”¹⁰⁰ Povoljniju je ocjenu dobio od inspektora Dušana Tamindžića koji je školu inspicirao početkom 1927. godine. Đaci su novu lekciju dobro shvatili, “što je najbolji dokaz da ju je profesor lepo i jasno protumačio”.¹⁰¹ Pozitivno ga je ocijenio i ministarski izaslanik dr. Mirko Deanović u šk. 1934./35. godini koji piše za njega: “Svestrano učen pa zna zainteresirati đake za predmet i to na svoj originalan način. Dobio odobrenje da nastavlja Sn br. 43852 od 14./XII. 1933. g. Predaje 19 godina.”¹⁰²

Sami đaci nisu ga upamtili kao najboljeg pedagoga. Jedan ga uspoređuje s fra Radom Vukšićem. Kaže da su bili veliki prijatelji “s time što je fra Rade izvrstan pedagog, a ovaj drugi nije imao veze s pedagogijom i nikome nije ostao u lijepoj

96 Jozo TOMAŠEVIĆ KOŠKA, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, Zagreb, 1997., str. 151-152.

97 Č. MAJIĆ, *U nebo zagledani*, str. 220-221.

98 K. VASILJ, *Kruh naš svagdašnji*, Chicago, 1990., str. 149.

99 Arhiv Vicepostulature: Svjedočenje Nedjeljka Jelčića (27. ožujka 2011.), str. 21.

100 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 147.

101 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 231.

102 A. MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu*, sv. 2, str. 691.

uspomeni s tog naslova. Skoro svaki bi kod njega kad-tad imao negativnu ocjenu”. Drugi ga opisuju kao šaljivu osobu, drugi opet da nije pretjerivao u ugonjenju znanja jer budućim svećenicima nije bilo o glavu biti izvrsni u matematici. Većina priznaje da su se “veselili kada je otišao na teologiju predavati filozofiju, no to je bila i obveza sviju nas kada sada s matematikom ispočetka, pa sustići do fra Radine razine zahtjevnosti”.¹⁰³ Najporaznije se o njegovim odgojnim metodama izjasnio Karlo Kutle, njegov bivši učenik: “Pokojni fra Martin Sopta je bio dobar, ali kao pedagog nije bio baš najbolji. Imo je znanja, možda i previše, ali kao pedagog nekako... Kad bi on čovjeka izvodio na tablu, pa ako nešto ne znaš, on te zvizne šamarom da odlećiš pod tablu. Pa nekad i ono što bi znao, ne smiješ kazat.”¹⁰⁴ Dakako, ne smije se smetnuti s uma da u to vrijeme uvođenje discipline i znanja šibom i šamarom nije bila nikakva iznimka!

Iako je bio iznimno inteligentan i načitan, nažalost nije pisao. Tako iza njega, barem u tiskanom obliku, nije ostalo gotovo ništa. Poznat je samo jedan njegov kratki rad o velikom filozofu Vladimiru Solovjevu. Tekst je napisan u prigodi objavljivanja hrvatskoga prijevoda Solovjevljeva životopisa kojega je na francuskom jeziku napisao belgijski isusovac Michel d’Herbigny, 1919. godine. Sopta ukratko predstavlja odnos Katoličke i Pravoslavne crkve, opisuje Solovjeva kao mislioca koji je prihvatio sveopću (katoličku) Crkvu i koji nije traženje istine postavio kao svrhu ili cilj filozofskoga istraživanja, nego samo kao metodu do pronalaska sigurne istine - a ona se nalazi u Bogu, ona je zapravo sadržana u nauku Isusa Krista, točnije u njegovoj osobi (on je rekao: Ja sam Put, Istina i Život).¹⁰⁵

Smrt

Nakon odlaska bogoslova s Čerina, gdje su se bili sklonili iz Mostara, a s kojima je bio i njihov profesor fra Martin, on je u veljači 1945. ostao na Čerinu sa župnikom

103 J. TOMAŠEVIĆ KOŠKA, *Istina o ubijenoj gimnaziji*, str. 151-152.

104 Arhiv Vicepostulature: Svjedočenje Karla Kutle (19. ožujka 2009.), str. 3.

105 “Uvijek je bilo ljudi, kojima je više na srcu šport za istinom, ‘traženje’ istine, nego sama istina. - Lessing je izrekao frazu, da posjed istine pripada samo Bogu, a nama je ljudima samo tražiti. Ovo je praznovjerje po različitim više-manje relativističkim filozofemima postalo upravo epidemijom izvanckvenoga ‘naučnoga’ svijeta. Ovomu poniženju ljudskoga duha bit će najviše krivo to, što se ‘kulturni’ čovjek želi riješiti obveza, koje nastaju iz sigurnoga spoznanja sigurne istine. Ako se istina ne može sigurno da spozna, onda ne može ni potraga za njom biti previše obligatna. Služi na čast ljudskom rodu, što obični čovjek iz puka, koji nije učio ‘filozofskih’ besmislica, ne može nikako da prihvati ovu jednu neistinu. A da i veći talenti, koji su se bavili knjigom, ne moraju trajno podleći, utješljiv je dokaz veliki Rus Vladimir Solovjev” (Martin SOPTA, “Prigodom jedne prevedene knjige o V. Solovjevu”, *Život*, god. I, br. 10, Sarajevo, 1920., str. 240-242).

fra Živkom Martićem i kapelanom fra Kamilom Milasom. Na temelju sačuvanih izvještaja i sjećanja moguće je u dobroj mjeri rekonstruirati njegovu smrt. U svojim sjećanjima fra Kamilo Milas zapisao je da su u jesen 1944. partizani osvojili Brotnjo, ali su ih krajem siječnja 1945. ustaše potjerali iz Brotnja, Čapljine i Ljubuške krajine. Na sv. Blaža (3. veljače 1945.) svi su bročanski fratri otišli na misu i dernek u Gradniće, a potom produžili u Mostar. "Iz Čerina su otišli bogoslovi i profesori, ostao je s nama samo fra Martin Sopta." Već sutra se hrvatska vojska povukla, a partizani su ponovno i konačno osvojili Brotnjo. Uvečer 5. veljače partizani su ušli i u Čerin, te došli u župnu kuću. Ispitivali su trojicu fratara s ponedjeljka na utorak (5./6. veljače), ali nisu nikoga ubili. Sutradan su ih povelu u Čitluk na ispitivanje: "Idemo poljem preko Bakara. Iako je vrijeme lijepo, kroz polje je uvijek zimi blato. Bilo mi je žao fra Martina. On je među nama najstariji, težak i teško hoda. Jedan vojnik ide pred nama, a druga dvojica za nama." Ispitivali su ih čitav dan, a oko pola noći dopustili su im da mogu otići u franjevačku rezidenciju u Čitluku, da prespavaju kod župnika fra Jake Križića. "Onako na голу podu s jednim gunjem smo se opustili. Tko bi još mogao i zaspati." Te noći su partizani u Čitluku ubili dvojicu fratara koje su u Čitluk doveli iz Gradnića, fra Filipa Gašpara i fra Ćirila Ivankovića. U srijedu 7. veljače njih su trojicu pustili da se vrate kući na Čerin. Istoga dana partizani osvojili Široki Brijeg i pobili 12 fratara u protuzrakoplovnom skloništu, a drugu osmoricu odvezli su kamionom i kasnije ubili u blizini Zagvozda i na drugim mjestima. "Osvanuo je četvrtak 8. veljače. Imamo bolesnika u Velikom Donjem Ograđeniku. Fra Martin je htio ići. Odvraćali smo ga, jer smo znali da neće s njim dobro završiti, ali nismo uspjeli. Rekao je na koncu: 'Na Čitluku je Cvitan Spužević', a oni su bili veliki hababi u raspravljanju, 'i hoću ga vidjeti'. Otišao je i više se nije vratio. A Cvitan je bio pravnik i igrao je važnu ulogu u partizanskom pokretu."¹⁰⁶

Fra Martinovo putovanje toga dana možemo pratiti na temelju iskaza Mate Šarca iz Donjega Velikog Ograđenika koji je bio 9-godišnji dječak kojega su poslali da dovede svećenika na bolesnika u svoje selo. Trebalo je ispovjediti Iliju Milićevića i Stanu zv. Tunić. Išao je ispred svećenika s malim zvonom, kako je onda bilo uobičajeno, upozoravajući prolaznike da svećenik nosi Presveti sakrament i da trebaju kleknuti. Nakon što je opremio dvoje navedenih bolesnika, svećenik je zamolio maloga Matu da mu pokaže put prema Čitluku. On ga je ispratio do na Služanj, do kuće Nikole Turudića zv. Kalabušića, te ga uputio kako će doći na Čitluk. Mate je potvrdio kako se kasnije pričalo da navedeni svećenik nikada nije dospio u Čitluk: očito su ga uhapsili partizani i odveli na drugu stranu, kako se kasnije saznalo u zatvor u Ljubuški. Saznao je i da su neke žene kasnije pronašle zvonce na jednome stablu lješnjaka između Služnja i Čitluka.¹⁰⁷ Mate Šarac je bio dječak i nije znao

106 Kamilo MILAS, *Od sjetve do žetve. Uspomenički zapisi*, Mostar - Zagreb, 2001., str. 40-43.

107 Arhiv Vicepostulature: *Svjedočenje Mate Šarca*, 26. srpnja 2011.

ime svećenika kojega je vodio, jer fra Martin nije bio kod njih na župi nego je tu boravio kao profesor, a Mate je bio dijete pa i nije znao imena fratara. Međutim, na temelju gore navedenoga zapisa fra Kamila Milasa nema sumnje da je riječ upravo o fra Martinu Sopti.

A da je fra Martin nakon uhićenja sproveden upravo u ljubuški zatvor svjedoče dvojica fratara. Fra Kamilo Milas je na “dragovoljnom” narodnom zboru koji su partizani zakazali u Ljubuškom 18. veljače 1945. susreo staroga fra Vida Čuljka koji je jedini ostao u polusrušenome humačkom samostanu. “Tada mi je fra Vid rekao da je 9. veljače, u petak, vidio fra Martina Soptu na zatvorskom prozoru u Ljubuškomu koji mu je rekao: ‘Ich bin gefangen’ (Ja sam uhićen). Iz toga zaključujem da je fra Martin ubijen u Ljubuškomu, a ne u Čitluku, kako se misli po pričanju naroda. Ljudi su očito vidjeli fra Pilu i fra Ćirila, pa se to izmiješalo... Kako bilo da bilo, mrtva se glava ne da nositi.”¹⁰⁸ Fra Janko Bubalo ima još preciznija saznanja o fra Martinovoj smrti. On je, naime, i sam, skupa s fra Stankom Vasiljem, 40 dana živio u neljudskim uvjetima partizanskoga zatvora u Lubuškom. Piše kako su kroz “špijunku” (ključanicu) svoje zatvoreničke prostorije (jame) gledali kako partizani oko ponoći 12./13. veljače odvođe na strijeljanje dvojicu fratara, fra Zdenka Zubca i fra Slobodana Lončara, te dodaje: “Držim gotovo sigurnim da je te noći, u grupi, strijeljan dugogodišnji, pa i moj, gimnazijski profesor fra Martin Sopta, iako je o partizanima, dok ih nije doživio, redovito, naivno, lijepo govorio.”¹⁰⁹

Preživjeli franjevci su veoma brzo saznali za njegovu smrt, te su (u Mostaru) mise za njega proslavili 22. ožujka 1945.¹¹⁰

Ekshumacija grobišta žrtava partizanskoga terora u Ljubuškom konačno je potvrdila opravdane pretpostavke da je fra Martin ubijen upravo u Ljubuškom. Njegovo je tijelo pronađeno u masovnoj grobnici partizanskih žrtava na lokalitetu Tomića njiva. Iskapanja su izvršena u razdoblju od 19. do 28. srpnja 2010. Radovi su se odvijali pod stručnim vodstvom arheologa Tihomira Glavaša i patologinje dr. Marije Definis-Gojanović. Iskopano je ukupno 28 tijela. Očito je da su osuđenici na smrt prije smrti morali sami kopati mjesto gdje će biti ubijeni, jer su pronađeni i ostatci vatre na kojoj su se grijali stražari, moguće sami ubojice. Uz dva tijela pronađeni su ostatci krunice i franjevačkoga habita.¹¹¹ Najprije je identificirano tijelo

108 K. MILAS, *Od sjetve do žetve*, str. 44. Misli na fra Filipa Gašpara i fra Ćirila Ivankovića, župnika i kapelana u Gradničima, koje su partizani ubili u Čitluku.

109 Janko BUBALO, *Apokaliptični dani. U sjeni zablude*, Zagreb, 1992., str. 149.

110 Arhiv Provincije: Mise za pokojne fratre 1940.-1955., str. 67.

111 Miljenko STOJČIĆ, “Tragom komunističkih zločina na području općine Ljubuški. Ljubuški - Tomića njiva, 19.-28. srpnja 2010. Dnevnik,” *Stopama pobijenih*, br. 6 (2011.), str. 16-26; Ante ČUVALO, “Malo se tko spasio iz tamnice u Ljubuškom: Povijest koja (još) traje,” *Stopama pobijenih*, br. 6 (2011.), str. 13-15.

fra Martina Sopte, krajem siječnja 2013., a potom i fra Slobodana Lončara, kao i trojice civila: Ivana Bubala, Stipana Jurkovića i Grge Marića. Tijela identificiranih osoba predana su njihovim obiteljima. Komemoracija za 61 osobu pronađenu na više lokaliteta u općini Ljubuški održana je na Malu Gospu, 8. rujna 2013., nakon čega su pokopane na novome ljubuškom groblju (osim petorice identificiranih). Dvojica identificiranih franjevaca pokopana su pak 7. veljače 2014. u samostanskoj i župnoj crkvi na Širokom Brijegu.¹¹²

Kako se već dijelom iz dosadašnjega teksta moglo zaključiti, sve donedavno postojale su različite verzije o mjestu fra Martinove smrti, kao i o izvršiteljima zločina. Ponajprije, postojala je predaja o tome da je on ubijen u Čitluku. Tako je Ivan Grbavac s Vionice posvjedočio kako se pričalo da je fra Martina ubio Sabit Bijavica, musliman iz Vionice, i to na putu iz Čitluka prema Vionici, na vrhu njive Ante Pehara zv. Šakotušić. Narod je pričao da je Sabit “bio na Čitluku u čaršiji i dojašio na fra Martinu Sopti... Dojašio na njemu do mjesta gdje je bio grob. Tako su pričali, ja nisam vidio. Bile su to sve tajne priče. A ja sam vidio njegovu sestru Minku, koja je nosila džemperklaj. Tako se zvao taj dugi džemper. Kažu da je Sabit ubio fra Martina Soptu, profesora sa Širokoga Briga i ona je uzela od njegova habeta i sašila”.¹¹³ Taj je grob u međuvremenu potpuno zarastao u šiblje i stabla. Pa ipak je riječ o nesporazumu: fra Martin je ubijen u Ljubuškom, odveden iz zatvora, što potvrđuje identifikacija njegovih kostiju.

Zanimljivo je da ta verzija o fra Martinovu ubojstvu u Čitluku potječe iz puno starijega vremena. Zabilježio ju je fra Oton Knezović i objavio još 1960. godine. Ipak, prema njegovoj verziji ubojica je drugi: narodni heroj Stevo Gaćeša. Evo što piše Knezović: “Srbokomunisti su strahovito mučili ove franjevce, kako to znadu samo oni i đavli. ‘Narodni heroj’ Stevo Gaćeša iz Obrovca u Dalmaciji ubio je u Brotnju (niže Mostara) tri franjevca župnika iz zasjede. Profesora teologije fra Martina Soptu dočekaio je na cesti, kad se vraćao od bolesnika. Povalio ga je na cesti, kleknuo mu na prsa pa mu oštrim kamenom smrskao veliku i filozofsku glavu na stotine komadića! Taj fra Martin bio je enciklopedija znanja i velik filozof, bavio se samo svojim svećeničkim i profesorskim poslom pa su ga Srbokomunisti ipak tako strašno izmrcvarili i ubili na cesti kao psa! Poslije toga ‘slavnoga djela’ postao je ‘nacionalni heroj’ Stevo Gaćeša zapovjednikom logora u Sarajevu, gdje je opet

112 Ante ČUVALO - Vice NIŽIĆ, “Stratišta i grobišta u općini Ljubuški,” *Stopama pobijenih*, br. 11 (2013.), str. 35-38; “DNK analiza potvrdila da je u masovnoj grobnici u Ljubuškom tijelo fra Martina Sopte,” *Stopama pobijenih*, br. 11 (2013.), str. 44; “U Ljubuškom pokopane žrtve komunističkog zločina,” *Stopama pobijenih*, br. 12 (2014.), str. 9-10; “Ljubuški: Identificirane još dvije žrtve komunističkog zločina,” *Stopama pobijenih*, br. 12 (2014.), str. 12; “Pronađen i fra Slobodan Lončar,” *Stopama pobijenih*, br. 12 (2014.), str. 44-45.

113 Arhiv Vicepostulature: *Svjedočanstvo Ivana Grbavca*, 28. ožujka 2012.

tukao i mučio hercegovačke franjevce i ostale svećenike Hrvate!¹¹⁴ Knezovićeve podatke o Gaćeši kao ubojici fra Martina Sopte preuzima i dr. fra Bazilije Pandžić, uz ogradu da te vijesti “nisu potvrđene”.¹¹⁵ Uistinu je moguće da je Gaćeša ubio i fra Martina i neke druge franjevce (o čemu nema nikakvih egzaktnih svjedočanstava), ali je sada jasno da fra Martin nije ubijen u Čitluku nego u Ljubuškom. A ona trojica “župnika” koje je navodno Gaćeša ubio u Brotnju jesu fra Jako Križić, fra Filip Gašpar (obojica rodom iz Roška Polja) i starac fra Ćiril Ivanković, koji su uistinu ubijeni u Čitluku, ali je ime njihova konkretnog ubojice do danas ostalo nepoznato.

Poznati i (2013.) još živući partizan iz Hercegovine Jure Galić donosi veoma zanimljive vijesti o fra Martinu. On ga opisuje kao partizanskoga simpatizera (o čemu svjedoči i fra Janko Bubalo u *Apokaliptičnim danima!*), te donosi vijesti o vremenu kad su partizani osvojili Brotnjo i susreli fratre u Čerinu: “Nas dvojica, Marko Šoljić i ja, prenoćili smo drugu noć u selu Čerinu (...) kod tamošnjeg župnika fra Martina Sopte (on nije bio župnik, nego je tu samo boravio kao profesor; župnik je bio fra Živko Martić, op. R. J.), inače poznatog profesora matematike na Gimnaziji na Širokom Brijegu. Pri dolasku naših boraca fra Martin se nije nigdje micao, već ih je sačekivao u svome stanu. U ovoj župi, kako nam je rekao, službovao je privremeno. Dobro je i nas primio i ugostio, bilo je svega i za jelo i za piće. Sjedili smo do kasno u noć i o mnogo čemu razgovarali. Fra Martin je bio čovjek demokratski raspoložen i antifašističke orijentacije kako se deklariralo više svećenika na ovom terenu, a među njima fra Vojislav Mikulić, fra Zlatko Sivrić i fra Domijan [Damjan!] Rozić (kasnije, nakon izvjesnog vremena čuli smo da je, nažalost, neko nama nepoznat ubio fra Martina Soptu. Možda ga je njegov antifaziizam koštao glave?).¹¹⁶ Na drugome pak mjestu Galić već zna tko je ubio fra Martina. Opisujući navedeni razgovor u župnom stanu na Čerinu završava: “Tu noć prespavali smo u njegovom stanu, da bi ustaški odmetnici,

114 Oton KNEZOVIĆ, *Pokolj hrvatske vojske 1945 (dokumenti o zvjerstvima Srba nad Hrvatima)*, Chicago, 1960., str. 35. Knezović je pretjeranost i slabo sjećanje pokazivao i u ovome i u nekim drugim svojim djelima. Tako, primjerice, na jednome mjestu piše kako su njemu krajem 1944. drugi fratri profesori na Širokom Brijegu savjetovali da bježi jer će ga partizani sigurno ubiti zbog njegova javnoga pisanja protiv partizanskoga komunističkog pokreta i njihovih zločina. Za svoje se živote nisu plašili jer se ničim nikome nisu zamjerali. Vikar samostana fra Mariofil Sivrić mu je rekao da mu savjetuje da bježi “jer bi nas (partizani) mogli poubijati sve radi tebe!”, a fra Martin Sopta, filozof, mu je rekao: “E, pa sad put pod noge, sokole moj.” (O. KNEZOVIĆ, *Široki Brijeg i druge pripovijesti*, Valencia, 1967., str. 104-105). Veoma je moguće da se razgovor odvijao upravo tako, ali je teško da je u njemu sudjelovao i fra Martin Sopta, jer se on već od jeseni 1943. nalazio u Mostaru, a kasnije je bio na Čerinu, te već godinu i pol nije bio profesor na Širokome Brijegu.

115 Bazilije PANDŽIĆ, “Širokobriješki mučenici”, *Danica* (Chicago), 21. prosinca 1990., str. 9.

116 Jure GALIĆ, *Vrijeme i ljudi (Svjedočenje)*, Sarajevo, 2005., str. 375-376.

križari, na neki način saznali za taj naš sastanak, pa su ga, vjerovatno, zbog toga u roku nekoliko dana ubili.¹¹⁷ Hoće li tomu uistinu biti tako: Jesu li fra Martina stvarno ubili križari?

Više je nego zanimljivo da Galić, pišući svoje radove, uopće nije konsultirao partizansku literaturu, koja mu je lako mogla biti dostupna, a u kojoj izrijekom piše da su fra Martina ubili upravo oni - partizani. Tako poznati Viktor Novak još 1948. godine piše kako mu je “jedan odličan poznavalac hercegovačkih prilika” rekao da će “po zlu pamtiti preostali narod dugo vremena ustaške i njemačke suradnike” među kojima se navodi i “fra Martin Softa,” ali i brojni svećenici koji uopće nisu iz Hercegovine niti su ikada djelovali u Hercegovini.¹¹⁸ Tako su svjedočili komunistički “odlični poznavaoци hercegovačkih prilika”! Da nije taj “odlični poznavalac” bio upravo Jure Galić, samo je nakon 50 godina zaboravio kakve je informacije davao Novaku? Svakako, neshvatljivo je da komunistički izvori fra Martina navode i kao zloglasnoga “ustaškog i njemačkog suradnika” (Novak) i kao “čovjeka demokratski raspoložena i antifašističke orijentacije” (Galić). Ali da ne bi bilo nikakve dvojbe o tome tko ga je ubio, pobrinuo se Milan Mihaljević, “šef Opunomoćstva” za Lištički srez Uprave državne bezbednosti (UDB-e) Državnoga sekretarijata za unutrašnje poslove Narodne republike Bosne i Hercegovine koji je (vjerojatno uz pomoć suradnika) 1953. sastavio opširan elaborat pod naslovom *Istorijat klera sreza Lištica* (na 15 stranica). U njemu stoji i ovo: “Dr. Sopta fra Martin, profesor matematike i fizike. Politički se isticao kao protivnik NOP-a, a kao suradnik ustaško-njemačko-talijanskog pokreta i pokazao se u svojoj neprijateljskoj djelatnosti kao istaknuti organizator i propovjednik ustaškog pokreta. Po dolasku JA [Jugoslavenske armije] na Š. Brijeg kao takav ubijen je.”¹¹⁹ Koliko laži u samo tri rečenice; vjerujem da bi se zgrozio i sami partizan Jure Galić! Fra Martin nije bio doktor znanosti, nikad nije bio suradnik ustaša, Nijemaca i Talijana, nije bio nikakav organizator niti propovjednik, a pogotovo ustaškoga pokreta, a nije uopće ubijen na Širokome Brijegu, nego u Ljubuškom. Jedino što je točno jest da je bio protivnik NOP-a (iako se u tome sigurno ni po čemu nije isticao!), točnije komunističke bezbožne ideologije i zločina koje je činio partizanski pokret. Točno je i to da su ga ubili pripadnici Jugoslavenske armije, dakle partizani. Ali kao da je i to bilo malo, autor istoga dopisa nastavlja: “Prilikom oslobodjenja Š. Brijega od ustaških i okupatorskih jedinica 8 Februara 1945 godine, kao ustaški i njemački saradnici

117 Jure GALIĆ, *Blajburg iz hercegovačkog ugla*, str. 10-11 (tekst je objavljen na portalu SABNOR-a - Saveza antifašista i boraca NOR-a Bosne i Hercegovine, Kantonalni savez Tuzla, 12. travnja 2009.; <http://sabnortk.com/exponent/index.php?action=view&cid=15&module=newsmodule&src=%40random41940a897e943>).

118 Viktor NOVAK, *Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb, 1948., str. 679.

119 Dokumentacija u posjedu Obavještajno-sigurnosne agencije (OSA) BiH, Sarajevo: *Istorijat klera sreza Lištica* (UDB-a, Opunomoćstvo Sreza Lištičkoga), str. 9.

u borbi protiv NOV-e sa oružjem u ruci izginulo je viši broj fratara, odnosno na položaju oko samostana Š. Brijeg. Kao što smo naveli da su oni pretvorili crkvu i crkvene prostorije u bedem iza koga su se tukli protiv NOV-e i dole navedeni su izginuli na istom položaju.” Slijede imena 31 franjevca, od kojih neki uopće nisu poginuli, drugima su imena i prezimena navedena pogrešno, a većina uopće nije poginula na Širokom Brijegu (tu su partizani ubili dvanaestoricu!). Među njima se na 29. mjestu navodi i “Dr. Sopta fra Martin” kao jedini s naslovom doktora znanosti, iako upravo on nije imao taj naslov, dok se brojnim drugima koji su ga imali taj naslov ne navodi. Potom: “Gore navedeni su izginuli od strane NOV-e prilikom oslobodjenja Širokog Brijega, a koji su se nalazili na terenu - župama ovoga sreza.”¹²⁰ Franjevci se nikada nisu borili s oružjem u rukama, dapače nikada nisu niti uzeli oružje u ruke, a što je najtragičnije i najžalosnije u čitavoj ovoj priči - većina širokobrijeških profesora bila je protivna fašizmu i nacizmu i s ogorčenjem su primali vijesti o ustaškim zločinima nad srpskim stanovništvom u Hercegovini i općenito u Nezavisnoj Državni Hrvatskoj.

Izvanredan rad upravo na tu temu napisao je još krajem 1951. godine fra Tugomir Soldo, odgovarajući na ogavne klevete Viktora Novaka, jer njegova velika knjiga o Katoličkoj Crkvi nije imala za cilj ništa drugo nego opravdati nezapamćene zločine komunista nad svećenicima i biskupima tijekom rata i poraća. Ovdje donosim Soldin sud upravo o fra Martinu Sopti jer će on pojasniti ne samo tko je bio i kako je stradao fra Martin Sopta, nego i stav komunističke historiografije općenito o hercegovačkim franjevcima, pa i o drugim svećenicima Katoličke Crkve:¹²¹

Novak spominje, da će se svijet dugo sjećati po zlu i fra Martina Sopte. Martinov stav je potrebno malo osvjetliti. Martin je jednako mrzio Hitlera i hitlerizam kao i Staljina i komunizam. Pa i ako je bio veliki Hrvat i antijugoslaven, nije se tako radovao NDH, jer dolazi sa pomoću bezbožnog Hitlera i diktatora Mussolinija. On je tada sumnjivo klimao glavom i govorio: Timeo Danaos dona ferentes! Fra Martin nije nikada imao dlake na jeziku i on bi to otvoreno rekao ustašama. I odmah im je na fra Martina bilo u početku

120 *Istorijat klera sreza Lištica* (UDB-a, Opunomoćstvo Sreza Lištičkoga), str. 11. I nadalje slijede tako apsurdni i potpuno pogrešni podatci o nekim fratrima koji su pobjegli u inozemstvu, iako su neke od njih ubili partizani (fra Bruno Adamčik), a za fra Dominika Mandića se navodi da je “pobjegao 1938 godine, a danas se nalazi u Rimu, kao kardinal, a ujedno je komesar hrvatske franjevačke provincije u USAD” (str. 11-12), dok se već prije za njega navodi: “profesor teologije, još 1937 godine otišao je u Vatikan-Rim. Danas je kardinal i prvi Papin doglavnik” (str. 3). Upravo je fantastična doza gluposti, ali i nepoznavanja osnovnih termina i službi u Katoličkoj Crkvi i o pojedinim osobama. A izvješće je sastavila tajna služba komunističke Jugoslavije, za koju se redovito mislilo da je znala “sve i sja”!

121 Tugomir SOLDI, “Držanje katoličkog svećenstva u Hercegovini za vrijeme Drugoga svjetskog rata,” *Hercegovina franciscana*, br. 7 (2011.), str. 410-411 (tekst je Soldo napisao na traženje dr. Krunoslava Draganovića i dovršio ga u San Remu 27. prosinca 1951.).

krivo.¹²² Za vrijeme Jugoslavije fra Martin je znao otvoreno i o hrvatskome pitanju raspravljati sa svakim Srbinom inspektorom i zastupao bi Samostalnu Hrvatsku. A da bocne inspektora, znao bi reći slabu đaku: “Pa kako to ne znaš, ta nisi iz Đevđelije?” Mostarskim Srbima intelektualcima znao bi reći za vrijeme diktature: “Samo da mi je dočekati, da vas mogu žaliti!”¹²³ A kada su u Mostaru počeli Srbe zatvarati, onda ih je fra Martin iskreno žalio. I provukao se kroz žicu u logor, saučešće im izražavao i tješio ih. I ustaše su ga tu uhvatili i zatvorili. I javili su u samostan Mostar, da su ga našli u žici sa Srbima i da su ga zatvorili. Onda je otišao fra Emil Stipić k njemu u zatvor i pustili su ga na slobodu. I fra Martin je javno svagdje svako ustaško zlodjelo osudio. I ustaše su bili jako ljuti na fra Martina, jer previše pred svijetom govori protiv ustaša i ustaških zlodjela. I prijetili su mu na otvoreno. Čak ga je jedanput osobno tražio Boban na Brijegu da ga zatvori. I ustaše po svoj Hercegovini čuli su za fra Martinove kritike i držanje, pa su ga primitivci bili proglasili neprijateljem NDH. (...).

Prof. Žanko je fra Martinov učenik. I fra Martin je najvećma djelovao na njegovu duhovnu i duševnu kulturu. I čitavo vrijeme su se dopisivali, a sve u tome pravcu. I za vrijeme rata, veli nam fra Martin: “I Žanko je popustio. Mislio sam, da je čvrstih principa.” I stvarno su se bili za NDH malo razišli. Ali ga Žanko jednako poštuje i obećao je, da će o njemu napisati esej. Po-

122 U potvrdu tome navodim izvadak iz pisma ondašnjega humačkog gvardijana fra Bernardina Smoljana upućenog dr. fra Dominiku Mandiću, generalnom definatoru i ekonomu Franjevačkog reda, u Rim, pisano 5. srpnja 1941., dakle neposredno nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske. Mandić je prethodno u svome pismu upućenom fra Pavi Dragičeviću opominjao mlade franjevce da se ne bi “istrčavali”, točnije da se klone politike i sudjelovanja u bilo kakvim stranačkim prijevoricama. Fra Bernardin piše kako je fra Pavo javno čitao to pismo pred mladim franjevcima i da oni nisu s oduševljenjem primili Mandićeve savjete jer kod njih “ne postoji ni trunke sumnje u trajnost” nove hrvatske države. Nastavlja: “Ali kakva istrčavanja nema i sve je sada mirno i svatko obavlja svoj posao. Ako bi se moglo govoriti o istrčavanju, to je slučaj kod opozicije, ako se tako može nazvati.” “Opozicija” bi ovdje označavala one koji sumnjaju u opstanak NDH. Kao primjer takva ponašanja navodi upravo fra Martina Soptu: “Pred tri dana malo da nije izgubio glavu fra Martin u samome Mostaru, ne vodeći računa o postojećim zakonima i vladajućim prilikama. Svaka usmeno ili pismeno izražena misao o nestalnosti postojećega ili vjera u preokret spada kao predmet pred prijeki sud...” (Arhiv Provincije Š. Brijeg: Ostavština fra D. Mandića, kutija 1, mapa 3, f. 141). Fra Martin je dakle pred ustašama ili predstavnicima vlasi NDH govorio kako će ta država propasti, zbog toga što su na vlast došli uz pomoć Nijemaca i Talijana. Povijesni je apsurd da ga nisu ubili oni koje je javno kritizirao kada je to bilo opasno po život (ustaše), nego oni o kojima je “redovito, naivno, lijepo govorio”, kako je zapisao fra Janko Bubalo (partizani).

123 Te fra Martinove izjave sjeća se i dr. fra Ivo Sivrić koji piše: “Izvanredno nadaren i načitan prof. fra Martin Sopta znao je reći prije travnja 1941.: ‘Bože dragi, hoću li ikada dočekati da ću morati žaliti ove napuhane i bahate Srbe?’ Zaista je to i došlo, po fra Martinovu vlastitom priznanju, 1941. godine. On je promatrao Srbe godinama i vidio je sve što su radili Hrvatima.” (Ivo SIVRIĆ, *Krvave godine. Odbljesci uspomena jednoga od prežiuvelih*, Chicago - Mostar, 1996., str. 121).

znato je, da je fra Martin silno volio Isusovce, jer ih je smatrao pravovjernim i crkvenim. Sa fratrima na Brijegu uvijek se je šalio i fratri s njime. Kada bi govorio o fratrima, onda bi uvijek rekao: “Vaši”, a kada bi govorio o isusovcima, onda bi rekao: “Naši”. Fratre bi pred fratrima zvao: “Vaši”, a isusovce: “Naši”. I kada se za vrijeme rata jedanput vratio iz Sarajeva, pitali su ga fratri, kako se drže i kakav su stav zauzeli isusovci i franjevci u Sarajevu u pitanju Židova i progonu Srba. I fra Martin odgovara: “Ovaj put ‘vaši’ su pravovjerniji. ‘Naši’ mi se ovaj put nisu svidjeli. Previše raztežu i natežu stvari jasne. Eto, ovaj su put ‘vaši’ pravovjerniji!” Eto, toliko je fra Martin išao daleko, da nije mogao dozvoliti, da se ikakvo hrvatsko zlo pokuša razumjeti ili na neki način opravdati.

Razumije se, da je fra Martin takav stav zauzeo i prema partizanima, pa su mu za to i glavu kao zmiji stukli. Znao je on dobro tko su i što su partizani. I kada su partizani prvih dana počeli govoriti u Ljubuškom protiv Crkve, onda se je Sopta zaputio sa Čerina u Ljubuški preko brda (18 km), ušao u njihovu komandu i održao im lekciju i zabranio im govoriti protiv Boga, Crkve i vjere. Partizani su se smijali, ali fra Martin je olakšao svoju savjest. To je tipično fra Martinovo. Ja ne znam, čime će Novak opravdati ubijstvo fra Martina Sopte.

Fra Martinovo ubojstvo se uistinu ne može ničim opravdati. Tomu u prilog ide i tekst partizana Jure Galića koji je fra Martina poznavao kao “antifašistu” i 60 godina nakon njegove smrti ubojstvo pripisao ustašama, točnije križarima! Držim samo da se fra Martin nije uputio iz Čerina u Ljubuški nego u Čitluk, ali su ga partizani presreli i odveli sa sobom u zatvor u Ljubušcome. Tu je i ubijen.

Zaključak

Fra Martin Sopta, hercegovački franjevac, čitavi je svoj aktivni svećenički život proveo kao profesor, najdulje u širokobriješkoj gimnaziji, a u manjoj mjeri u mostarskoj bogosloviji. Bio je iznimno inteligentna i načitana osoba, kojemu su se svi divili s njegova znanja, iako se čini da se teško spuštao na razinu učenika i teško im je prenosio znanje. Posljednju je godinu života proveo u župi Čerin kamo je bila izmještena mostarska Franjevačka bogoslovija zbog ratne opasnosti i bombardiranja Mostara. Nakon što su bogoslovi i dio profesora pobjegli pred partizanima početkom veljače 1945., fra Martin je sa župnikom fra Živkom Martićem i kapelanom fra Kamilom Milasom ostao u župnom stanu u Čerinu. Nakon što je 9. veljače 1945. otišao iz župnoga stana ispovjediti i opremiti dvoje bolesnika u Velikom Donjem Ograđeniku, kući se više nije vratio. Nikada. Prema rekonstrukciji događaja, partizani su ga uhitili na putu sa Služnja u Čitluk, odveli u zatvor u Ljubuškom, te tamo nakon nekoliko dana ubili. Pokopan je u blizini zatvora, na lokalitetu Tomića njiva, s brojnim drugim zatvorenicima koje su partizani bez ikakva suda i

presude ubili u noćnim satima. Nakon što su njihova tijela 2010. ekshumirana, fra Martinovo je tijelo 2013. godine identificirano pomoću DNK analize. Povijesni je apsurd da fra Martina nisu ubili ustaše, čijim se nasilnim metoda javno suprotstavljao, nego partizani, prema kojima je gajio simpatije. Njegova naivnost u pogledu partizana (o kojoj je pisao fra Janko Bubalo) na kraju ga je stajala glave.

Dr. fra Robert Jolić

KRVLJU OPEČAĆENI ZA NEBO

Životopisi šezdeset šestorice hercegovačkih franjevaca
ubijenih u Drugom svjetskom ratu i poraću

Priredio:
dr. fra Robert Jolić

Mostar, 2025.